

דף יב

יְקוּרֵי עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת... אִף בַּגְּבוּלֵי בִקְשׁוֹ לְקֵרוֹת כֵּן אֵלֵּא שֶׁכֵּבֵר בְּטִלּוֹם מִפְּנֵי תַרְעוּמַת הַמִּינִין.
מֵכַאן כְּתוּב הַפּוֹסְקִים שֶׁאֲסוּר לְהַנְהִיג קְרִיאַת עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת בְּצִיבּוֹר (שׁו"ת הַרְשֵׁב"א קַפֵּד. וְהוּבָא בְרַמ"א א״ה
א,ה). וְנוֹקְטִים אֲנִי לְהַלְכָה שֶׁאֲסוּר הַדְּבָר אֲפִילוֹ קוּדֵם 'בְּרוּךְ שֶׁאֲמַר' (מִשְׁנֵה בְּרוּרָה בְּשֵׁם ע"ת וְאֵרָה"ח, דְּלֹא כִּישׁ
מִתִּירִים). וְאוּלַּם הִיחִיד רִשְׁאֵי לְאֲמֹרן בְּכָל יוֹם, וְכֵן כָּתוּב בְּשִׁלְחוֹן עֵרוֹךְ (א,ה): 'טוֹב לֹאמֹר פְּרִשְׁתָּ הַעֲקֵדָה
וּפְרִשְׁתָּ הַמֶּן וְעֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת...'. וְדוֹקָא שֶׁלֹּא בְּשַׁעַת הַתְּפִילָה אֲבָל לְקַבּוֹעַ בְּתוֹךְ הַבְּרִכוֹת גַּם לִיחִיד אֲסוּר
(מִשְׁנ"ב שם).

כְּעִנִּין הַזֶּה כָּתוּב הַרְמַב"ם בְּתִשְׁבֵּה (רסג), לְבַטֵּל מִנְהַג שְׁנֵהֲגוּ בְּכַמָּה מִקּוּמוֹת כְּשֶׁקּוֹרְאִים בְּתוֹרָה בְּפִרְשַׁת
יְתָרוֹ אוֹ וְאֶתְחַנֵּן, לְעֵמוּד בְּשַׁעַת קְרִיאַת עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת – לְפִי שֵׁישׁ לָנוּ לְרַחֵק כִּכֵּל הַאֲפֶשֶׁר אֶת דַּעַת
הַמִּינִין, וְעַל כֵּן 'אֲסוּר בְּשׁוּם פְּנִים לְעִשׂוֹת בְּתוֹרָה מִקְצָתָהּ מְעוּלָה מִמִּקְצָתָהּ'.
וְכֵן הַכְּרִיעַ לְהַלְכָה וְלַמְעֵשָׂה בְּשׁו"ת יְחוּהַ דַּעַת (ה"א כט), שֶׁאֵין לְקוֹם וְלַעֲמוּד בְּשַׁעַת קְרִיאַת עֶשְׂרֵת
הַדְּבָרוֹת.

וְאוּלַּם בְּכַמָּה מִסְפְּרֵי הָאֲחֵרוֹנִים יֵישְׁבוּ מִנְהַג הָעֵמִידָה בְּשַׁעַת קְרִיאַת עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת, מִטְעֵמִים שׁוֹנִים (ע'
בְּשׁו"ת דְּבַר שְׁמוּאֵל לְר"ש אַבּוּהַב, רַעוּ; מִטָּה יְהוּדָה לְר"י עֵיִיאֵשׁ, א; טוֹב עֵין לְרַחִיד"א, יא; לִיקוּטֵי מַהֲרִי"ח).

וְכֵן בְּשׁו"ת אַגְרוֹת מִשֵּׁה (או"ח ה"ד כב) הוֹרָה לְמַעֲשֵׂה שֶׁבְּמִקּוּמוֹת שְׁנֵהֲגוּ כֵּן אֵין לְשַׁנּוֹת מִנְהַגָּם, וְגַם הִיחִיד
שֶׁבֵּא לְמִקּוֹם כֹּזֵה צָרִיךְ לְעֵמוּד עִם הַצִּיבּוֹר. וְהֵנָּה קְטָעִים מִתּוֹךְ תְּשׁוּבָתוֹ:

'אֲבָל לְע"ד אֵין זֶה בְּכִלְלֵי קוּשִׁיא – דְּבִשְׁבִיל חֲשֵׁשׁא בְּעֵלְמָא שְׁמַא יֵאֲמָרוּ הַמִּינִים לְעַמִּי הָאֲרִיךְ, לֹא הִיוּ
אוֹסְרִין מִלְּקַרְא עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת, דְּהוּא דְּבַר שֶׁלֹּא בְּנִקְלָא יִכּוּלִין לְהַטְעוֹת, אִף לְע"ה, כִּי מוּבֵן הַטַּעַם מֵהַ
שְׁהִיָּה רַאׁוֹי לְקַרְאָם בְּכָל יוֹם יוֹתֵר מִשְׁאֵר פְּרִשׁוֹת, כְּדַכְּתַב הַרְמַב"ם בְּפִירוּשׁ לְמִשְׁנֵה בְּתַמִּיד רַפ"ה – לְפִי
שְׁהֵם עֵיקַר הַדַּת וְרַאשִׁיתוֹ, שֶׁלֹּכֵן חֲזִינָן שֶׁלֹּא בְּטִלוּ מְלוּמֵר בְּמִקְדָּשׁ, מִשׁוּם שֶׁבְּמִקְדָּשׁ שֶׁאֵיכָא תְּמִיד כְּהֵנִים
יֵרָאִי ה' בְּעִבּוּדָתָם וְלוֹיִם בְּדוּכֻנָּם וְיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדָם שֶׁכּוֹלֵם יֵרָאִי ה', וְגַם תְּמִיד נִמְצָאִים שֶׁם הַסְּנֵהֲדָרִין
מִג' בְּתֵי הַדֵּינִים – לֹא יוֹכְלוּ הַמִּינִים לְהַטְעוֹתָם כִּי יֵשׁ לָהֶם לְשִׁאוֹל תִּיכְפָּ וַיִּבְטְלוּ דְּבָרֵי הַמִּינִים... וּמִצַּד
זֶה הִתְקִינוּ תַחֲלָה גַם בַּגְּבוּלֵי, עֵיִין בְּתַפְאָרַת-יִשְׂרָאֵל...'

– וְלִכֵּן בְּעוּבְדָא זֶה שְׁנֵהֲגוּ לְעֵמוּד בַּעַת קְרִיאָה זֶה מִפְּנֵי שְׁזֵה זָכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעַצְמָן לְשִׁמוּעַ מִפִּי הַקַּב"ה
בְּעַצְמוֹ, שְׁזֵה דְּבַר הַיּוֹתֵר גְּדוֹל לְחִשְׁיבוֹת יִשְׂרָאֵל, דְּבִשְׁבִיל זֶה הוּצָרְכוּ לְכָל הַכְּנֻת דְּטַהֲרָה, שְׁהוּא דְּבַר
הַמוּבֵן לְכָל אָדָם, אִף שֶׁאֲפֶשֶׁר אוֹלֵי לְחוּשׁ לְתַרְעוּמַת הַמִּינִים בְּסַבְרָא בְּעֵלְמָא – אֵין לְהַקְפִּיד בְּשִׁבִיל זֶה
כָּל זְמַן שֶׁלֹּא אֵירַע שֶׁהַמִּינִים יִטְעוּ אֶת הַע"ה לֹאמֹר כֵּן, וְכִיּוֹן שְׁזֵהוּ עֵנִין אַחַר אֵינוּ בְּכִלְלֵי מַה שֶׁבְּטִלוּ
הַקְרִיאָה, דְּלְפִי זֶה אֵין לְדַמּוֹת מִלְתָּא לְמִלְתָּא בְּסַבְרָתָא אֵלֵּא אֵין לָךְ בּוֹ אֵלֵּא מַה שֶׁנֶּאֱסַר כְּבֵר וְלֹא לְמִלְפָּי
מִזֶּה דְּבַר חֲדָשׁ. לְכֵן נִרְאָה דֵּאֵין לְשַׁנּוֹת מִן הַמִּנְהַג, וְהוּא כִּכֵּל מִנְהַג שֶׁאֵין אֵלּוֹ שְׁבָאִים מִמִּקּוֹם שֶׁלֹּא נֵהֲגוּ
כֵּן, אֲסוּר מִדִּין אֵל יִשְׁנֵה אָדָם מִפְּנֵי הַמַּחֲלוּקָתָם...'

נִרְאָה שֶׁאֵין לְהַקְשׁוֹת עַל דְּבָרֵינוּ מִתְּשׁוּבַת הַרְמַב"ם – כִּי הַרְמַב"ם בְּמִקּוּמוֹ וּבְשַׁעַתוֹ רָאָה שֶׁעֲלוֹל הַדְּבַר לְבוֹא לְיַדֵּי קְלָקוּל, אֲבָל
אֵין הַדְּבַר כְּלוּל בְּגִזְרָה הַרְאִשׁוֹנָה שֶׁגִּזְרוּ חֲכָמִים, שֶׁלֹּכֵן אֵינוּ נוֹהֵג אֵלֵּא בְּמִקּוֹם וּבְזְמַן שֵׁישׁ שֶׁם חֲשַׁשׁ.
ע"ע בְּעִנִּין זֶה בְּמוֹבָא בְּסַפֵּר מִנְהַגֵּי יִשְׂרָאֵל ח"ב ע"ב ע"ב ק'.

יְקַסְבֵּר דְּשִׁכְרָא הוּא וּפְתַח וּמִבְּרַךְ אֲדַעְתָּא דְּשִׁכְרָא...'. לְפִרְש"י מְדוּבָר כֵּאֵן שְׁטַעָה בְּמַחֲשַׁבָה בְּלִבָּד, אִךְ לֹא טַעָה
בְּנוֹסַת הַבְּרַכָּה. בְּבִאוּר הַדְּבַר מְדוּעַ הַכוּוֹנָה בְּתַחֲלִילַת הַבְּרַכָּה קוֹבַעַת הַדֵּין, אִם הִיָּתָה דַּעַתוֹ לְסִימָה כְּהוּגֵן אִם לֹא [וּבְדַבְרֵי
הַרְאִשׁוֹנִים ז"ל שְׁדָנוּ מִשׁוּם 'מִצְוֹת צְרִיכוֹת כוּוֹנָה'] – ע' בַּחוּזֵן אִישׁ או"ח כט, ט; חֲדוּשֵׁי ר' אֵרִיָּה לֵיב ח"א ג.

הנה דברים מהגרז"ג גולדברג שליט"א:

לכאורה יש ללמוד מסוגיא זו שהאוכל פירות משבעת המינים וברך עליהם ברכה מעין שלש, ופתח הברכה ב'על המחיה' וסיים 'על הארץ ועל הפירות' – יצא ידי חובתו מפני הספק. ולדעת הסוברים ברכה אחת מעין שלש דאורייתא – צריך לחזור ולברך. ולדעת הסוברים דרבנן – אין צריך. ואם לא אכל כדי שביעה – לכל הדעות אינו חייב בברכה אלא מדרבנן. כן זכורני שכתב החיי-אדם. ונראה שגם לדברי ר"י (בתוס' כאן) שכתב לברך מספק – זהו רק בברכה ראשונה, לפי שאסור לו לאכול ללא ברכה, אבל ברכה אחרונה לא יברך בספק.

ויש לעיין כיצד הדין שטעה בפתיחת הברכה ונזכר באמצעה שטעה – מה יעשה, האם עדיף לסיים 'על הארץ ועל הפירות' ואז יצא ידי חובתו מספק, או שמא עדיף להפסיק ולהתחיל מתחילת הברכה; שהרי אם יסיים הוא נכנס בספק ברכה לבטלה על הסיום, ואם לא יסיים – הרי הוא גורם שתחילת ברכתו ודאי היתה לבטלה, והשאלה האם עדיף לעשות שתי ברכות מסופקות או ברכה אחת ודאי לבטלה. עוד מוכח מכאן שזה הזוכיר 'על המחיה' על חנם, אינו מקלקל הברכה. והאוכל ענבים והזוכיר פירות, ובטעות הזכיר גם 'על הגפן' או 'מחיה' – יצא ידי חובתו (מהגרז"ג גולדברג שליט"א).

לכאורה יש מקום לדון מסברה, הואיל שאם יסיים ברכתו יצא ידי חובתו מפני הספק, הרי ברכתו זו מועילה לו לפטרו, ושוב אין כאן צד ברכה לבטלה גם אם אליבא דאמת לא ברך ברכה הראויה לו, שהרי עד עתה הוא מחויב ברכה ובברכה זו נפטר מחיובו [וכעין סברת ר"י בספק ברכה שלפניה, מברך – כיון שאסור לו לאכול ללא ברכה, נמצא שאין זו ברכה לבטלה. ואעפ"י דלא קיימא לן כדעה זו – זהו משום שמספק לא הצריכוהו חכמים לברך ולא אסרו, ושוב יש כאן ברכה לבטלה]. משא"כ אם יפסיק ברכתו ויתחיל ברכה אחרת, הרי הוא גורם ברכה לבטלה ודאי, שהרי מפסיק באמצע ברכתו. ואעפ"י שהוא עושה כן לצורך, מ"מ הלא מבטל את ברכתו. ואין לומר כיון שכבר הזכיר שם השם, מאי דהוה הוה, ושוב אין כאן ברכה לבטלה בהפסק ברכתו כשעושה כן לצורך – זה אינו, שהרי אם יפסיק נמצא שאין שם ברכה כלל על מה שהתחיל, ואינו דומה למברך על נטילת ידים ונמלך אח"כ מלאכול, שכתב הריטב"א שאין זו ברכה לבטלה – אלא דומה למברך ובאמצע ברכתו נמלך מלאכול.

אך יתכן שאין זו סברה, שדוקא גבי ברכה שאינה צריכה י"ל שכל שעושה כן כדי לפטור עצמו – נחשבת 'צריכה', אבל כאן שאנו דנים שמה אין זו ברכה ראויה כלל, וכאילו אמר חצי ברכה, נמצא מוציא שם שמים לבטלה, גם אם עושה כן לצורך (ע"ע במובא בובחים קיח:).

ועוד יש לדון מצד אחר; כיון שלכתחילה תקנו חכמים לפתוח ולחתום, והלא במקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר, וכאן שהיתה הפתיחה שלא כהוגן, אין לו לכתחילה לחתום בלא פתיחה הגונה. וגם לדעת האומר ברכה לבטלה אסורה מן התורה משום 'לא תשא', י"ל שחייב לעשות כתיקון חכמים, לפתוח ולחתום כהוגן. וחזר הספק למקומו. אך יש לומר כיון שלדעת כמה ראשונים, באופן שטעה רק במחשבה בתחילת הברכה לא הפסיד כלום, הלכך הדעת נוטה שכשנזכר יאמר 'על המחיה...' עד סוף הברכה, שאז יש כעין ספק ספקא שברכתו מועילה, כי לרש"י ותוס' הוא ספק בגמרא. ולשאר ראשונים ודאי יצא.

וכבר הכריע המשנ"ב (נט סק"ב ובבאר הלכה שם) שאין בכגון זה משום הפסק, שלכן מי שטעה ופתח 'אשר בדברו מעריב ערבים' ונזכר קרוב לסיום הברכה – יאמר עתה 'וצר אור...' כל הברכה. ומסתמת הדברים – וגם משום נימוקיו שם – נראה, שאפילו שהיה יותר מכדי דיבור לאחר שהפסיק מלברך, גם בזה מצרפים תחילת ברכתו עם חתימתה.

ובפרט באופן (המצוי בדרך כלל), שבשעה שפתח הברכה לא חשב כלום, אלא משום שגרת הלשון התחיל לומר 'על המחיה' – באופן זה אף לשיטת רש"י ותוס' נראה שלא הפסיד, שהרי לא טעה בפתיחה ועתה חוזר ומתקן כל הברכה, כאמור.

אכן נראה שאם אכל כמה מינים כגון מזונות ויין, ופתח ב'על המחיה' ולא הזכיר יין, ונזכר באמצע הברכה – באופן זה יש לו לסיים 'על המחיה' ויברך ברכה נפרדת על היין, שהרי אין לו לכתחילה להיכנס לספק, ואין זה נחשב שגורם ברכה שאינה

צריכה, כי מפני הספק עושה כן והוי לצורך. וכן ראית בשו"ת שבט הלוי (ח"ג יח) בשם השד"חמד. ואולם צידד שם לומר שיזכיר לפני הסיום את הדברים שלא הזכיר, ולסיים הברכה בשלמותה. אך נראה כיון שגם זה נתון בספק לדעת רש"י שהרי פתח על דעת 'על המחיה' לבד, וגם דברי המשנ"ב הג"ל אינם מוסכמים על דעת הכל, שוב לא חשיב 'ברכה שאינה צריכה' כל שעושה לצאת מידי הספק.

'אלא לר' יוחנן דאמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה'. ודוקא ברכות הפותחות וחותמות בברוך, אבל ישנן ברכות שנתקנו במטבע קצר ואינן פותחות בברוך ומסיימות ב'בא"י' ללא מלכות, כגון ברכות העמידה [מלבד ברכה ראשונה שהיא פותחת ב'ברוך', ומה שאומרים בה 'אלקי אברהם' היינו מלכות, שהמליך את הקב"ה על כל העולם] (תוס' להלן מ: מט.). וכן ברכת 'צרכי עמך מרובים' החותמת ב'בא"י' שומע תפלה'. וכן תפלת הדרך (עפ"י רשב"א להלן ל.). וכן ברכת התורה 'הערב נא' [לדעת הראשונים שהיא ברכה לעצמה] – אינה חותמת במלכות. ועל כגון אלו שנינו מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך (עפ"י תשב"ץ ח"ג כו).

וברכה מעיין שבע שאומר הש"ץ בערבית של שבת – לכאורה אין בה מלכות, אלא שאמירת 'הא-ל הקדוש שאין כמוהו' נחשבת הזכרת מלכות (תוס' הרא"ש). עוד בדיני הזכרת שם ומלכות בברכה – להלן מ.

'כללו של דבר הכל הולך אחר החתום... לאתויי מאי... לא צריכא כגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי יצא'. וקשה, אם כן מהו לשון 'הכל הולך אחר החתום', הלא אפילו אם אמר כל הברכה בטעות כעין הפתיחה יצא? ונראה לפרש, אף על פי שבאמצע הברכה מזכיר 'לחם', והלא תמרים אינם בכלל 'לחם' אלא 'מוזון', אעפ"י כ' הכל הולך אחר החתום, וכיון שמסיים 'הון את הכל' יצא (עפ"י רא"מ הורביץ). ובהגהות 'מלא הרועים' יצא לחדש שאם אכן טעה וסבר שאכל לחם עד שסיים הברכה – לא יצא, ורק אם נזכר לפני חתימת הברכה שאכל תמרים – יצא [בין אם סיים בברכת התמרים בין אם סיים ברכת הון]. וזהו פירוש 'הכל הולך אחר החתום'.

'כל שלא אמר אמת ויצייב שחרית ואמת ואמונה ערבית – לא יצא ידי חובתו, שנאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות'. בדיעבד, החליף נוסח הברכה של הערב בבוקר או להפך, אם נזכר קודם הזכרת השם בסיום הברכה – חוזר לתחילת הברכה ואומרה כהוגן. ואם סיים הברכה – אינו חוזר (חיי אדם (כא, יז) בשם רבנו מנוח, ומובא במשנ"ב סו סקנ"ג).

ופירוש 'לא יצא' לפי זה – לא יצא כראוי, להיות ברכה כתיקונה. אבל אין הדבר לעכב. וצריך עיון, שמסתימת הגמרא ומשאר הפוסקים נראה שלא יצא כפשוטו. וגם בכסף-משנה (ק"ש א, ז) הביא דברי רבנו מנוח, ומדבריו שם לכאורה אין שום משמעות שיצא בדיעבד ידי אותה ברכה. וצ"ב. וכן מפורש בבית יוסף (סוף סי' סו) שלדעת רב האי גאון שברכות מעכבות – לא יצא ידי המצוה. ומשמע שכל שהחליף כאילו לא בירך.

ואולי לפי הנוסח שבידנו לברכות אלו, גם בברכת גאולה של שחר וגם בשל הערב יש בהן הזכרת הנסים שהיו וגם האמונה והקיום לנסים העתידיים, הלכך לדידן גם אם החליף הלא הזכיר ענין 'אמת ויצייב' ו'אמת ואמונה' בכל אופן. וצ"ב בכל זה. ובכף החיים (שם אות נא) כתב שעל פי דעת האר"י, לא אמר בבוקר ברכת 'אמת ואמונה' וסיים הברכה – יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' ויחזור ויברך כהוגן. ויש שפקפקו על כך למעשה (ע' בהגהות 'איש מצליח' שם). וזו לשון הגר"מ מאוזן שליט"א בתשובתו: מדברי רבנו מנוח נראה ברור דדוקא שהפך הדבר שאמר אמת ואמונה

בשחרית ואמת ויציב בערבית שנמצא משנה מטבע שטבעו חכמים, אבל אם במקרה טעה פעם אחת ואמר אמוי"ץ במקום אמת ואמונה או להפך יצא. והכי מסתברא דסוף חתם גאל ישראל וגם תוכן הברכות שוה. וכ"נ מלשון מרן בשלחן ערוך שכתב לא יצא ידי חובת המצוה 'כתקנה'. ע"ש.

'כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם' – שבשעה שכורע הוא מראה הפחד והיראה שיש מלפניו, וכשזוקף מראה הבטחון שיש לו בו בכל עניניו שייטיב אליו. וזה תלוי בזה, שהירא מהש"י הוא בוטח בו כענין שנאמר ביראת ה' מבטח עז (תלמידי רבנו יונה; ריטב"א). ע"ע במובא לעיל ד: על שילוב בטחון ויראה.

(ע"ב) 'כל השנה כולה אדם מתפלל הא-ל הקדוש... חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש'. לכאורה שינוי זה תמוה מאד שהרי תואר 'א-ל' גבוה לאין שיעור לתואר 'מלך', וכיצד יתכן שדוקא בימים הנוראים יתארו את הקב"ה בתואר 'מלך' במקום תואר 'א-ל'? אך הענין כי א-ל אינו זוקף לעם, משא"כ מלך, כבר אמרו הקדמונים אין מלך בלא עם, ומשום כך תקנו לנו רז"ל לומר 'מלך' כדי לזכור זאת, שחובתנו להיות עם למלכותו יתב', לצאת מדרגת 'בהמה' לדרגת 'אדם' כי רק אז נוכל להמליכו (דרשות בית ישי יז).

'והלכתא כרבה'. נחלקו הראשונים אם זהו לכתחילה אבל בדיעבד יוצא. [ולפי זה מחלוקת האמוראים היא בלכתחילה, דלא כמשמעות הלשון בר' אלעזר (לגרסתנו) 'יצא' (חכמי צרפת). או אפשר שאין מחלוקת בין רב לר' אלעזר, אלא רב דיבר לכתחילה ור"א בדיעבד (רו"ה)]. או אף בדיעבד לא יצא (גאונים, רי"ף, רמב"ן, רשב"א בתשובה לה), [ומחלוקתם בין לכתחילה בין בדיעבד (תר"י). ויש אומרים רק לענין דיעבד]. וכן הכריעו האחרונים.

ואולם כתב רבנו יונה, שאם אמר 'מלך' אוהב צדקה ומשפט' (כנוסח שאנו נוהגים בכל ימות השנה. והיו נוסחים שלא הזכירו 'מלך' – ע' שו"ת הר"י מגאש קפב ותשובות הרמב"ם קפב ועוד) – יצא, כיון שהזכיר מלכות. וכן פסק הרמ"א (או"ח קיח). וכתבו האחרונים שאם נזכר תוך כדי דיבור – יתקן ויאמר מיד 'המלך המשפט' (מובא במשנ"ב שם). ולדעת השלחן-ערוך נראה שבכל אופן חוזר (כן משמע בסימן תקפב). ובכף-החיים פסק למעשה כהרמ"א שלא לחזור, משום 'ספק ברכות להקל' (וכ"פ הגר"מ אליהו שליט"א). ואולם בשו"ת יביע אומר (ח"ב ח-ט) פסק שצריך לחזור. ואם כבר גמר תפילתו, יתפלל שוב ויתנה שאם אינו צריך, שתפילתו נדבה.

'אלא הכא ואני בחלותם לבושי שק'. מכאן אין מבואר שיחלה האדם על חברו אלא שיענה עצמו בחליו של חברו. ויש לפרש שסומך על סוף המקרא הזה: ותפילתי על חיקי תשוב. פירוש, החולי של חברי שאני מתפלל עליו ישוב אל חיקי, כלומר שאחלה את עצמי על חברי (מהרש"א).

'כל העושה דבר ומתבייש בו – מוחלין לו על כל עוונותיו'. פירוש, מוחלים לו על אותו עוון שמתבייש בו, וכן על כל עוונותיו שמתבייש בהן, שהבושה עולה לו לתשובה (ריטב"א). ובספר מכתב מאליהו (ח"א עמ' 253) פרש כפשוטם של דברים, שע"י בושת אמת מדבר אחד, נפשו מתקנת מטומאת כל עוונותיה. ע"ש.

– הבושה המדוברת כאן היא בושה פנימית, בושת-אמת, כלפי הקב"ה ולא כלפי חברו. תדע, שהרי

אמרו 'דלמא צבור שאני' – והלא נראה ככל שהבושה כוללת יותר אנשים, היא מתמעטת והולכת? – אך זה נכון רק בבושה מבני אדם אבל בושה פנימית מהקב"ה, גדולה היא בציבור יותר מביחיד, שהיא מתחברת לבושה צבורית וכחה חזק מאד לתקן החסרונות כולם (עפ"י מכתב מאליהו ח"א עמ' 247. ועע"ש בח"ד עמ' 222).

'בקשו לקבוע פרשת בלק...' ע' רסיסי לילה סימן מד.

'ולימא האי פסוקא ותו לא? – גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקינן, דלא פסקה משה רבינו לא פסקינן.' ומה שאומרים פסוקים בתפילה – יש לומר כיון שקוראים דרך תחנה ובקשה מותר. ומה שמפסיקים בקריאת התורה באמצע פרשה וקוראים לעולה אחר – אין זו הפסקה כי כל העולים נחשבים כאחד, שהרי בזמן התלמוד הראשון מברך לפניו והאחרון לאחריה. אבל צריך עיון כיצד מסיימים הקריאה בשני ובחמישי באמצע פרשה (עפ"י מגן אברהם רפב, א ע"ש ובלבושי שרד שעל פי הזוהר לא קשה).

ושמא י"ל כיון שבשבת משלימים הפרשה, אין זו נחשבת הפסקה, שלא אסרו אלא אם קוטע לגמרי ואינו משלימה בפעם אחרת, וכדרך שכתב הריטב"א להלן (יד): אודות מנהג המקומות שדילגו בפרשת 'ויאמר' בלילות, הואיל ובשחרית אומרים אותה בשלמותה. (וכן כתב בערוך השלחן רפב, ג. וע"ע אמת ליעקב ריש בראשית אודות הפסקת הקריאה בתעניות).

'פרשת ציצית מפני מה קבעוה? א"ר יהודה בר חביבא: מפני שיש בה חמשה [ס"א: ששה] דברים: מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות, ודעת מינים, הרהור עבירה והרהור עבודה זרה...' –

פירוש שאלת למה קבעוה? – כי פרשיות 'שמע' ו'היה אם שמוע' הם דברים הנצרכים לכל אדם בכל עת ובכל נפש, אבל פרשת ציצית למה נקבעה? ומתריך: כי גם בפרשת ציצית יש שלש מצוות עשה ושלוש מצוות לא-תעשה אשר הן מקבילות זו לזו ונצרכות לכל נפש בכל עת, כי הן כללים לשאר דברי תורה:

ענין הרהור עבודה זרה – שנמצא בלב האדם יראה והכנעה של שוא ודמיון, אשר לא יצטרך לירא מזה. וכנגד זה יציאת מצרים, כמו שנאמר המעלך מארץ מצרים (לשון הוזה) – שתהיה תמיד למעלה על כל דברי עולם הזה, כי 'מצרים' רומז על כללות עניני עולם הזה. ואם כן, מדוע ימצא בכך הכנעה ויראה של הבל ודמיון.

כלפי זה צריך האדם לשמירה מדעת מינות – פן תידחה מאיתו הכנעה במקום הצורך, היינו קבלת עול מלכות שמים. כנגד זה הוא עול מצוות – שבמקום הצורך יהיה כשור לעול. אלא שבזה צריך שמירה מהרהורי עבירה – שלא ידמו מצוות הש"י לעול על האדם, רק מאהבה צריך לעבדו, וזה נקרא 'הרהור עבירה' – כי אף שאין האדם עובר במעשה על שום דבר, אך יימצאו בלבו מחשבות המונעות ממנו אהבת הש"י. כנגד זה ניתנה מצות ציצית – כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה, ומצות ציצית מביאה אהבה ושמחה לאדם... (עפ"י 'מי השילוח' ח"א לקוטי הש"ס).

על סגולת מצות ציצית להביא שמחה ואהבה – יש להעיר מדברי החזו"א באגרתו (ח"א י): '... שכשתזכה לקיים מצות ציצית תרגיש שמחה מופרזה ברגשי קדש לקשור קשר של קיימא עם התורה והמצוה ולכרות עמדה ברית עולמים'.

'ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות...' – מן התורה, אבל היו קורין פרשת ציצת ו'אמת ואמונה' מדברי חכמים (ראב"ד. ויש אומרים עפ"י המבואר להלן בגמרא שהיו מקומות שלא קראו בלילה פרשת ציצת. ע' רשב"א וריטב"א).

'עד שדרשה בן זומא...' – שהיה בקי בטעמי המקראות, כמו ששינינו 'משמת בן זומא בטלו הדרשנים' (רש"י סוטה מט. וכן נמצא שרוב המימרות המובאות בש"ס מן זומא, יש בהן דרשת המקרא. וע' במדרש ב"ר (ה,ד): 'אמר ר' לוי: יש מן הדרשנים שהן דורשין כגון בן עזאי ובן זומא...').

'תניא, אמר להן בן זומא לחכמים...' יש מי שכתב שגם בן זומא מודה שמצוה זו אינה בטלה לימות המשיח אלא שהמצוה תכלול הזכרת שאר הגאולות, ובהזכרתן מקיימים מצוה זו, כי יסוד המצוה היא חיווק אמונת ההשגחה (אבן האזל ק"ש א,ג. ויסוד הדברים ברשב"א בעין יעקב, שאין כאן ביטול המצוה, כי בהזכרת קיבוץ הגלויות מארצות רחוקות תתקיים כוונת המצוה יותר). ובאבן האזל שם הביא מהגר"י אברמסקי שהרמב"ם פסק כבן זומא ולכך לא מנאה במנין המצוות, כיון שלדעתו היא מתבטלת לימות המשיח, וכל מצוה שהיא זמנית אין הרמב"ם מונאה במנין המצוות. עוד בבאור השמטת הרמב"ם – ע' מרומי שדה סוטה לב. ביצחק יקרא ח"א א; מבוא להגדת רש"י – מהגרי"ז.

*

ידע שמעשה העבודות האלו כולם, כקריאת התורה והתפילה ועשות שאר המצוות – אין תכלית כוונתם רק להתלמד ולהתעסק במצוות הש"י ולהפנות מעסקי העולם, וכאילו אתה התעסקת בו ית' ובטלת מכל דבר זולתו, אבל אם תתפלל בהנעת שפתיך ופניך אל הכותל ואתה חושב במקחך וממכרך, ותקרא בתורה בלשונך, ולבך בבנין ביתך מבלי בחינה במה שתראהו, וכן כל אשר תעשה מצוה באברך, כפי שיחפור חפירה בקרקע או יחטוב עצים מן היער מבלי בחינת ענין המעשה ההוא, לא מי שצויה לעשותו ולא מה תכלית כוונתו – לא תחשוב שהגעת לתכלית, אבל תהיה אז קרוב ממי שנאמר בהם 'קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם'. ומכאן אתחיל להישיריך אל תכונת ההרגל והלימוד, עד שתגיע לתכלית הזאת הגדולה: תחילת מה שתתחיל לעשות – שתפנה מחשבתך מכל דבר כשתקרא קריאת שמע ותתפלל. ולא יספיק לך מן הכונה בפסוק ראשון ובתפילה בברכה ראשונה. וכשתרגיל על זה ויתחזק בידך שנים רבות – תתחיל אחר כך כל אשר תקרא בתורה ותשמענה שתשים כל לבבך וכל מחשבתך להבין מה שתשמע או שתקרא' (מתוך מורה הנבוכים לרמב"ם – ח"ג נא. וראה בהרחבה ב'עלי שור' ח"ב עמ' שנט).

דף יג; פרק שני

'היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא – אם כוון לבו יצא...' משמע, גם כשלא אמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' יצא ידי חובתו ואינו צריך לחזור ולקרוא. [ואין לפרש שבכלל 'כיוון לבו' שהוסף לומר 'ברוך שם', שהרי בגמרא מבואר למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, די במכוין לקרות בתורה